

Akateemikko Arvo Krikmann (1939–2017) muistoissamme

Arvoituksellinen paremiologi

Outi Lauhakangas ja Liisa Granbom-Herranen

Varhain aamulla 27. helmikuuta 2017 poistui joukostamme vaikean sairauden murtamana yksi Viron maineikkaimmista ja kansainvälisesti tunnetuimmista folkloristeista, lyhytmuotoisen folkloren ja huumorin tutkija akateemikko Arvo Krikmann.

Krikmannin (1939–2017) kotiseutu oli Avandusen kunnan Pudiveren kylässä Virumaalla, josta hän lähti koulutietä jatkamaan Väike-Maarjaan ja lopulta Tarton yliopistoon. Hän valmistui 23-vuotiaana tehtyään diplomityönsä kansanhuumorista. Vuoteen 1972 mennessä hän oli jo työskennellyt Eesti Kirjandusmuuseumissa kansanrunouden osastolla ja Viron tiedeakatemiassa Kielen ja kirjallisuuden instituutissa. Lisensiaatintyö käsitteli sananlaskujen sisällön ja niihin liittyvän maailmankuvan tutkimuksen ongelmia.

”Liisa Kümmel and the folklore collector Arvo Krikmann in 1963. Photo by H. Kokamägi. ERA, Foto 6689.” [Eesti Kirjandusmuuseum](#).

Neuvostoajan nöyryytysten ja yksipuolisen tiedonvälittämisen kokeneena Krikmann uskoi painetun sanan pysyvyyteen. Väitöskirjakin sai odottaa itsenäisyysaikaa. Vuonna 1997 Viron tiedeakatemia jäseneksi nimitetty Krikmann väitteli vuonna 1998, väitöskirjan otsikko oli *Sissevaateid folkloori lühivormidesse. 1, Põhimõisteid, žanrisuhteid, üldprobleeme* (Lyhytmuotoisen folkloren tarkastelua I: Peruskäsitteistä, genresuhteista, yleisistä ongelmista, Tartto 1997). Krikmannin asennetta kuvaa kirjan nimeäminen ensimmäiseksi osaksi. Poikkeuksellinen tekijä huomattiin ja huomionosoituksia alkoi tulla: ulkomaisia ja kotimaisia kunniajäsenyyksiä, kuten *International Society for Folk Narrative Researchissa*, International Association of Paremilogyssa sekä Emakeele Seltsissä. Lisäksi hän oli *Proverbium* julkaisun toimituskunnan jäsen. Elämäntyöstään hän sai tunnustuksena Valkoisen tähden III luokan ansiomerkin vuonna 1998, Viron tiedepalkinnon vuonna 1999, Baltic Assamblien tiedepalkinnon vuonna 2004, Eesti Kultuurkapitalin vuosipalkinnon vuonna 2004 ja Kalevalaseuran tunnustuspalkinnon 2013. Täyttäessään 75 vuotta vuonna 2014 Krikmann vastaanotti Viron tiedeakatemia Paul Aristen -mitalin sekä arvostetun Ferdinand Johann Wiedemannin kielentutkijan tunnustuspalkinnon.

Voimme kuvitella, että Krikmann, joka esitteli itsensä Krikuna (etunimen Arvo käyttö oli rajattu vain lähimmille sekä lauletaessa suomeksi ’Arvon mekin ansaitsemme’), oli ensikertalaisen kohtaamana jopa vaikeasti lähestyttävä. Hänessä oli sekä karismaa että nöyrää ujoutta. Kriku piti aina huolellisesti valmisteltuja esitelmiä – englanniksi tai venäjäksi kirjoitettuja sitten kun alkoi lopulta käydä kansainvälisissä konferensseissa Neuvostoliiton hajottua ja Viron otettua takaisin valtiollisen itsenäisyytensä. Sananlaskututkimuksen eli paremiologian, fraseologian ja huumorintutkimuksen tapaamisissa häntä ihailtiin ja arvostettiin. Krikmannin ajatus- ja käsitekehityksistä ei ollut helppo saada otetta. Siksi ne kiehtoivatkin.

1990-luku oli tuonut myös tietokone-lingvistiikan Krikmannin erityisalaksi. Hänen kiinnostuksensa kohdistui erityisesti lyhytmuotoiseen folkloreeseen, maantieteellisen levinneisyyden problematiikkaan, kansanhuumoriin ja näiden osa-alueiden teorioihin ja metodologiaan. Sananlaskujen semantiikka, kognitiivinen kielentutkimus ja folkloristiikan peruskysymykset johtivat hänet kontekstikysymyksiin. Niinpä Krikmann oli Viron ensimmäinen Internet-aineistojen tutkija. Hän julkaisi Eesti Kirjandusmuuseumin kustantamana vuonna 2004 viroksi, venäjäksi ja englanniksi pitkälti venäläisiltä nettisivuilta kootun aineiston *Netinalju Stalinist* (2004), nettihuumoria Stalinista.

Artikkelissaan ”[On the Hypervariability of Some Fixed Expressions on the Internet](#)” Krikmann tiivistä ajatuksiaan Internetin tuomista mahdollisuuksista folkloristiikalle:

Internet is not only a natural, spontaneous, archive and collection of folklore, but also – or primarily – a natural field of contemporary folkloric communication, which has stored and will continue to store and retain each single actualization of so-called speech genres of folklore. In order to understand which of the thousands of actualizations of hypervariable Internet proverbs were intended to be seriously didactic, or undoubtedly funny, or were meant to fulfill some pragmatic functions of advertisements, etc., there is probably no other way than to get closely familiarized with thousands and thousands of contexts. (...) (Krikmann 2015: 227.)

Ilmiasultaan Krikmann oli jyrkkiä kommentteja murahteleva akateemikko ja huumorintutkija, joka kulki mieluiten anonyyminä tai korkeintaan ”Krikuna” farkkutakissaan, sillä hän inhosi hierarkioita ja pökkurointia. Kun tietojen tehokäsittely eli digitaalinen aika alkoi Virossa mesenaatti George Sorosin suurlahjoitusten vauhdittamana, Kriku oli ensimmäisten joukossa soveltamassa voimallisesti uusimpia tekstinkäsittely- ja tietokantaohjelmia käyttäen hyväksi tehokkaita prosessoreja. Hän tehtiä kielen aineiden levinneisyyskarttoja ja jakaumia ja sai Eesti Keele Instituudissa ja Eesti Kirjandusmuuseumissa kollegojen kesken pian lempinimen Makro-Kriku. Työhuoneensa seinälle hän oli ripustanut ajatuksen ”Laisk teeb makro, virk klõpsib nädal aega” (Laiska laatii makron, kun ahkera naputtelee koko viikon).

Krikun ansiosta myös Suomessa käynnistyi ja toteutui kunnianhimoinen SKVR:n digitointihanke, muistelee tutkija Jukka Saarinen:

Tärkein yhteistyöni Krikun kanssa koski *Suomen Kansan Vanhojen Runojen* digitointia. SKVR-tietokannan olemassaolosta saamme kyllä pitkälti kiittää Krikua. Ilman hänen organisointikykyään ja ihmeellisiä makrojaan työn toteuttaminen olisi vienyt huomattavasti kauemmin, eikä lopputulos olisi niin tasokas kuin se nyt on. Kriku organisoi ja johti Tartossa teoksen skannauksen ja tekstintunnistuksen vuosina 1999–2001. Kun perustyö oli tehty, hän huolehti itse runotekstien rakenteistamisen toiveittemme mukaisesti. Tekstinkäsittelyohjelman makroilla hän muovasi aineiston sellaiseen muotoon, että siitä voitiin tehdä tietokanta. Työn aikana keskustelimme usein puhelimitse siitä, miten joku yksityiskohta pitää tehdä. Hän tunsu aineiston ja tavoittemme niin hyvin, ettei minun tarvinnut koskaan juurta jaksain selitellä asioita. Hänellä oli aina ehdotus tai vaihtoehtoja, joista sain valita. (Jukka Saarinen, SKS, 24.3.2017)

Krikmann oli pienfolkloren alan ehdoton guru ja Tarton yliopiston ylimääräisenä professorina hän loi vankan perustutkimuspohjan tulevillekin tutkijoille. Tiedepolitiikka tai pikemminkin humanististen tieteiden tunnetuksi tekeminen ja yhteydet ulkomaisiin kollegoihin olivat Krikmannille tärkeitä. Hän ehti kirjoittaa yksin ja yhdessä toisten kanssa yli kaksisataa julkaisua ja oli monen virolaisen ja ulkomaisen tiedeorganisaation, toimituskunnan, johtoryhmän sekä tiedeneuvoston jäsen. Krikmann oli Akadeemilise Rahvaluule Seltsin, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Kalevalaseuran ja Academia Scientiarum et Artium Europaeae jäsen. Vuosina 1980–1988 ilmestyivät Viron sananlaskut, *Eesti vanasõnad* I–V, jossa Krikmannin työryhmään kuuluivat Anne Hussar ja Rein Saukas. Vuosina 2001–2013 Krikmann työryhmineen sai valmiiksi arvoitusten julkaisutyönsä *Eesti mõistatused* I–III 1–2.

Tähän kahdenkymmenen vuoden aikaväliin osuvat myös hänen itämerensuomalaisten sananlaskujen vertailuhankkeiden yhteistyönsä suomalaisten sananlaskututkijoiden kanssa. Tätä aikaa Kriku itse muisteli paljon; hänen kertojan taitonsa pääsivät esiin tarinoissa kahvipaketeista monisteiden joukossa ja kirjojen kopioista. Virolais-suomalaisen sananlaskuhankkeemme työnimenä oli Proverbia Septentrionalia II, sillä se oli jatko-osa akateemikko Matti Kuusen johtamalle vuonna 1985 FFC-sarjassa julkaistulle itämerensuomalaisten sananlaskujen vertailututkimukselle.

Tällä kertaa hanke oli käynnistetty Krikmannin aloitteesta 1990-luvun puolivälin tienoilla ja se toteutettiin Akademia-hankkeena Suomessa ja Virossa. Suomessa hanketta suunnittelivat ja ohjasivat professori Pentti Leino, FT Pekka Hakamies ja FL Kari Laukkanen. Tietokantaa rakensivat silloiset maisterit Outi Lauhakangas ja Eija Hukka. Uusi tutkimus oli entistä yksityiskohtaisempi ja sitä varten käytiin läpi

arkistoaineistot toisintoineen ja pitäjakohtaisine jakaumineen. Jättiaineiston kirjallinen julkaiseminen nousi kynnyskysymykseksi hankkeen päätösvaiheessa. Täydellisyys tavoittelun motiivina Krikmannilla oli tieteellisesti tarkan ja rehellisen analyysin tuottaminen.

Krikmannin ehdottomuus näkyy tavassa, jolla hän vastasi artikkelipyyntöön professori Wolfgang Miederin 70-vuotispäivän kunniaksi suunnitellun kansainvälisen juhlaulkaisun toimittajille.

(...) Tavira-artikkelini on pelkkä kalpea varjokuva amerikkalaisten sananlaskujen todellisesta määrästä ja muotojen moninaisuudesta. Pyydän, että tutustuisitte oheiseen luonnosvaiheessa olleen työni fragmenttiin, joka on huomattavasti artikkelia laajempi. Se perustuu Miederin teokseen *Dictionary of American Proverbs*. (...) Alkuosa on vielä hyvin yksityiskohtainen, mutta imperatiivisuus on pinnallinen ja alustava. Sama koskee sitä seuraavaa luokitusta. Kysymys on siis yleisesti ottaen toivottoman keskeneräisestä kokonaisuudesta, sillä valtava määrä poikkeuksia ja esitettyjä monitahoisempia sananlaskumuotoja on jäänyt huomiotta.[\[1\]](#)

Kriku oli sydämellinen ystävä ja elämän komiikan tunnistava viisas ihminen. Huumori kantoi ajoittaisen surumielisyydenkin yli. Itsekritiikki oli niin armotonta ja yliampuvaa, että se tuli usein tulkituksi huumorin viljelynä. Muulla kuin rakkaalla äidinkielellä kirjoittaminen oli Krikulle välttämätön väline. Venäjä, englantia ja suomikin sujuivat, vaikka yksityiskirjeissä hän valitti kirjoittavansa ”sikasuumeksi”. Sitäkin enemmän hän nautti omalla kielellään leikkittelystä ja lukijoiden huumorintajun koettelusta. Näin hän kuvaa itseään:

Kuin sumun läpi alan hahmottaa, että Krikusta on tullut tai on tulossa kansainvälinen paremiologinen ongelma: hän pyrkii käyttäytymään vallattomasti asemassa, jossa pitäisi käyttäytyä arvokkaasti. [*Hakkan justkui läbi udu taipama, et Krikust on saanud või saamas rahvusvaheline parömioloogiline probleem: ta püüab käituda ebaväärikalt olukorras, kus tuleks käituda väärικalt.*][\[2\]](#)

Joskus tuli kysyttyä, että mitenkäs tarkkaan meidän näitä itämerensuomalaisia sananlaskutyyppejä on oikein tarkoitus analysoida. Oliko tutkija Kari Laukkasen perinpohjainen lähestymistapa meille hieman liian epärealistinen tavoite? ”Se on optimaalinen!” tokaisi Kriku ja pyörähti tupakkatauolle.

Kirjallisuus

Krikmann, Arvo 2015: On the Hypervariability of Some Fixed Expressions on the Internet. – Christian Grandl and Kevin J. McKenna in cooperation with Elisabeth Piirainen and Andreas Nolte (ed.), *Bis dat, qui cito dat. Gegengabe in paremiology, folklore, language, and literature*. Honoring Wolfgang Mieder on his seventieth birthday. New York: Peter Lang, 215–228.

Krikmann, Arvo (toim.) 2004: *Netinalju Stalinist. Internet-aneekdoty o Staline. Internet humour about Stalin*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

- Krikmann, Arvo & Sarv, Ingrid (toim.) 1988: *Eesti vanasõnad IV*. Tallinna: Eesti Raamat.
- Krikmann, Arvo & Sarv, Ingrid (toim.) 1985: *Eesti vanasõnad III*. Tallinna: Eesti Raamat.
- Krikmann, Arvo & Sarv, Ingrid (toim.) 1983: *Eesti vanasõnad II*. Tallinna: Eesti Raamat.
- Krikmann, Arvo & Sarv, Ingrid (toim.) 1980: *Eesti vanasõnad I*. Tallinna: Eesti Raamat.
- Krikmann, Arvo & Saukas, Rein (toim.) 2014: *Eesti mõistatused III:2. Paralleelide register I*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Krikmann, Arvo & Saukas, Rein (toim.) 2012: *Eesti mõistatused III:1*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Krikmann, Arvo & Saukas, Rein (toim.) 2002: *Eesti mõistatused. II*. Tartu: Eesti Keele Sihtasutus.
- Krikmann, Arvo & Saukas, Rein (toim.) 2001: *Eesti mõistatused. I*. Tartu: Eesti Keele Sihtasutus
- Kuusi, Matti et al. 1985: *Proverbia Septentrionalia. 900 Balto-Finnic Proverb Types with Russian, Baltic, German and Scandinavian Parallels*. FFC 236. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.

VTT Outi Lauhakangas ja KT Liisa Granbom-Herranen ovat akateemikko Arvo Krikmannin suomalaisia paremiologikollegoja.

[1] Ote on alun perin englanniksi kirjoitetusta kirjeestä. Kirjeessä viitataan Krikmannin kirjoittamaan Portugalin Taviran ICP2010-paremiologikollokvion vuosijulkaisun artikkeliin ”An attempt at multidimensional structural classification of American proverbs”, Tavira 2011.

[2] Ote Arvo Krikmannin viroksi kirjoittamasta pitkästä kirjeestä Outi Lauhakankaalle. Tartto 2009.